

HRVATSKI DOMINIKANAC BENJAMIN I NJEGOVA ASTRONOMSKA ULOGA U KRUGU NOVGORODSKOG ARHIEPISKOPA GENADIJA U 15. STOLJEĆU

Žarko DADIĆ, Zagreb

Istočna Evropa bila je tijekom srednjeg vijeka dio istočnoevropske kulturne, a tako i znanstvene sfere, koja se razlikovala od zapadnoevropske. U istočnoj Evropi podržavala su se i prepisivala prirodnoznanstvena, a posebno kozmološka djela koja su potjecala iz nekih tekstova nastalih u ranom srednjem vijeku u istočnom Sredozemlju. U razvijenom srednjem vijeku je Pravoslavna crkva podržavala takav svjetonazor.

U Rusiji je bila isto takva situacija, pa su se prepisivali i komentirali upravo takvi tekstovi koji su nastajali u ranom srednjem vijeku u Bizantu. U drugoj polovini 15. stoljeća došlo je do stanovitog otvaranja prema srednjovjekovnoj zapadnoevropskoj katoličkoj i skolastičkoj tradiciji, pa su se počeli i prevoditi pojedini tekstovi te provenijencije. Prvi su prijevodi zapadnoevropske literature na ruski jezik učinjeni u drugoj polovini 15. stoljeća u Novgorodu. Dakle, moglo bi se reći da je prvi kontakt Rusije sa zapadnoevropskom literaturom nastao u Novgorodu koji je krajem 15. i početkom 16. stoljeća bio jedno od najjačih kulturnih središta tadašnje Rusije. Velika zasluga za to pripada novgorodskom arhiepiskopu Genadiju koji je između godina 1484. i 1504. dok je bio na tom položaju, prihvatao mnoge zapadnoevropske katoličke utjecaje, ali ih je prilagođavao pravoslavnoj tradiciji. Ujedno je on bio naredbodavac i pokrovitelj prevodilačkog rada, a u tome mu je glavni pomagač bio Dmitrij Gerasimov.¹

U drugoj četvrtini 16. stoljeća Novgorod više nije bio tako istaknuto kulturno središte, a prevodilačka djelatnost bila je uglavnom usredotočena u Moskvi. Tijekom 16. i 17. stoljeća prevedeno je dosta djela zapadnoevropske literature, ali je znanstvenih djela bilo sasvim malo. Među takvima treba istaknuti znanstvena i di-

---

1 A. I. SOBOLEVSKI, *Perevodnaja literatura Moskovskoj Rusi XIV–XVII. vekov*, Bibliografičeskie materialy, Sbornik otdelenija ruskago jazika i slovesnosti imperatorskoj akademii nauk, Tom LXXIV, No. 1. Peterburg 1903, str. 38–51 (II. *Zapadnoe vlijanie na literaturu Moskovskoj Rusi XV–XVII vekov*).

daktilička djela koja su imala važnu ulogu u formiranju svjetonazora u Rusiji u razdoblju prije doba cara Petra Velikoga. Jedno od prvih prijevoda takvih djela je bio Lucidar, srednjovjekovno zapadnoevropsko popularno znanstveno djelo. Prevedeno je na prijelazu iz 15. u 16. stoljeće, a svakako prije godine 1525.² Krajem 16. ili početkom 17. stoljeća preveden je jedan tekst o sedam slobodnih umijeća, a sličan tekst i krajem 17. stoljeća.³ U 16. i 17. stoljeću prevedene su i neke kozmografije i astrološki spisi. Od filozofskih i prirodnofilozofskih tekstova treba istaknuti prijevode filozofa 13. stoljeća Alberta Velikoga, Michaela Scotusa i Raymundusa Lullusa.⁴ Tijekom cijelog 16. i 17. stoljeća, dakle u rasponu dvaju stoljeća, prevedena su uglavnom srednjovjekovna djela i to pretežno ona iz 13. stoljeća. Dakako da su se ti tekstovi po svojoj koncepciji razlikovali od onih tekstova koji su imali svoju provenijenciju u Bizantiji. Ali, ovim zapadnoevropskim tekstovima usprkos prihvaćanju znatno se protivila ruska javnost.

Obzirom na to vidi se da Genadijev kulturni krug krajem 15. stoljeća ima izuzetnu važnost. Taj je krug pripremio prodiranje zapadnoevropskih filozofskih i znanstvenih ideja u Rusiju, a ujedno se formirao kao prvo rusko kulturno središte u kojem se snažno osjećao utjecaj zapadnoevropskih ideja prilagođenih ruskim prilikama. Genadije je doveo u Novgorod i hrvatskog dominikanca Benjamina koji je imao odlučujuću ulogu u prenošenju zapadnoevropskih ideja u Novgorod i u formiranju samog središta u kojem je osnovana i škola.

Benjamin⁵ je sa sigurnošću rođen u Hrvatskoj. Sobolevski⁶ na temelju činjenice da u njegovim tekstovima nema polonizama i čehizama tvrdi da je Benjamin sasvim sigurno Hrvat, glagoljaš iz primorske Hrvatske. Zaključuje da je preko hrvatskih glagoljaških samostana u Pragu i Krakovu stigao u Rusiju. Rozov⁷ podrobnije rješava pitanje Benjaminove uže domovine, pa na temelju iscrpne analize njegovih tekstova zaključuje da je Benjamin možda rođen u Splitu ili da je bar proveo u splitskom dominikanskom samostanu vrijeme svog nauka. Ali, svakako po Rozovu možemo uzeti da, bez sumnje, potječe iz sjevernohrvatskog primorja između Splita i Istre. Što se tiče njegova dolaska u Rusiju, Rozov⁸ se ne slaže sa Sobolevskim i misli da je Benjamin vjerojatnije došao u Rusiju iz Njemačke, a ne preko glagoljaških središta u Pragu i Krakovu. To dokazuje činjenicom što je Benjamin preporučivao njemačke izvornike za prevođenje na ruski jezik, a i činjenicom da su dominikanci u srednjem vijeku upravo iz Njemačke slali u Rusiju svoje misionare. Prema Rozovu je Benjamin morao stići u Rusiju već prije godine 1490.

---

2 A. I. SOBOLEVSKI, *isto*, str. 225.

3 A. I. SOBOLEVSKI, *isto*, str. 166–171.

4 A. I. SOBOLEVSKI, *isto*, str. 45.

5 O Benjaminu vidi: Vladimir ROZOV, *Hrvatski dominikanac Venjamin u Rusiji*, *Nastavni vjesnik*, knj. XLI, god. 1932–1933., str. 302–336.; A. I. SOBOLEVSKI, *isto*; V. BENEŠEVIĆ, *Iz istorii perevodnoj literaturi v Novgorode konca XV stoletija*, *Sbornik otdelenija ruskago jazika i slovesnosti akademii nauk*, Tom CI, Leningrad 1928., str. 378–380.; T. RAJNOV, *Nauka v Rosii XI–XVII vekov*, Moskva 1940., str. 233–234.

6 A. I. SOBOLEVSKI, *isto*, str. 257–258.

7 V. ROZOV, *isto*, str. 306–307.

8 V. ROZOV, *isto*, str. 312–313.

Benjamin je na Genadijevom dvoru imao ogroman utjecaj, pa je preporučivao koje knjige da se prevode na ruski jezik. Te su knjige bile raznog sadržaja, ali ipak najviše teološkog. Posebno je važna njegova uloga u sastavljanju Biblije, na uvodnju metoda zapadne inkvizicije u borbi protiv heretika i u rješavanju pitanja crkvene imovine i nekih političkih problema.⁹ Rozov¹⁰ smatra da je Benjaminova uloga bila velika i u osnivanju škola u Novgorodu. Do tada prave škole nisu u Rusiji ni postojale, a pojedinci su učili samo od slučajnih nastavnika. Benjamin je vjerojatno savjetovao Genadiju da otvori školu u kojoj je, prema mišljenju Rozova, možda i sam predavao. Kako su dominikanci imali jedan od najvažnijih zadataka osnivanje škola, to je takva pretpostavka vrlo vjerojatna. Dakako, da se tu nije mogla razviti škola kakve su dominikanci osnivali u zapadnoj Evropi, ali je ipak novgorodska škola davala prilično znanje, jer suvremenici vrlo cijene obrazovanost ljudi koji su završili školu kod Genadija. Svim tim djelovanjem Benjamin je po Rozovu¹¹ bio prvi humanist na ruskom tlu, pa je njegova uloga u prenošenju humanističkih ideja na rusku zemlju bila vrlo velika.

Međutim, Benjaminova uloga je osobito velika i važna u proračunavanju blagdana Uskrsa. Naime, taj se problem aktualizirao upravo u doba Benjaminova boravka u Rusiji zbog specifične situacije oko određivanja dana Uskrsa u starim ruskim tekstovima. U starim istočnoslavenskim kalendarima i u brojnim astrološkim djelima koja su bila raširena i u Rusiji, tvrdilo se da svijet neće trajati duže od sedam tisuća godina jer je stvoren u sedam dana. Mističnom igrom brojeva bilo je zaključeno da svaki od tih dana korespondira s tisuću godina njegova trajanja, pa je tako proizašlo i trajanje svijeta od 7000 godina. A jer su bizantinski autori tvrdili kako račun pokazuje da se Krist rodio 5508 godina od početka svijeta, to bi kraj svijeta morao nastupiti godine 1492. Grčki matematičari su izračunali položaje i faze Mjeseca koje je potrebno znati da bi se odredio dan Uskrsa za mnogo godina unaprijed i te su Uskrsne tablice bile prenošene i prevedene i u istočnoslavenskim tekstovima.¹² Ali, kako su ti grčki matematičari pretpostavljali da će godine 1492. biti kraj svijeta, njihove su tablice završavale tom godinom. Zbog tog razloga se i u ruskim tekstovima nije moglo naći podataka za razdoblje nakon te godine.

Usprkos tome moskovski crkveni sabor godine 1490. nije prihvatio to tumačenje, nego je odlučio da se Uskrsne tablice produže i na osmo tisućljeće, pa je mitropolit Zosima izračunao dan Uskrsa za idućih dvadeset godina. Pomoć za takav rad nije se sada mogao očekivati od carigradskih znanstvenika, jer su Carigrad u to doba već posjedovali Turci, nego se moralo osloniti na zapadnoevropske izvore. U zapadnoj Evropi je bilo dosta tekstova na temelju kojih se moglo izračunati dan Uskrsa, a bilo je i tablica s izračunatim danima jer u zapadnoevropskoj literaturi godina 1492. nije predstavljala ono što je značila za istočnoevropsku. Rozov¹³ pretpo-

---

9 V. ROZOV, *isto*, str. 335.

10. V. ROZOV, *isto*, str. 331.

11. V. ROZOV, *isto*, str. 311.

12. M. D. GRMEK, *Les sciences dans les manuscrits slaves orientaux du moyen âge*, Paris 1959, str. 22–23.

13. V. ROZOV, *isto*, str. 315.

stavlja da je Benjamin savjetovao Genadiju da zatraži pomoć u Rimu. Doista, Genadijeva delegacija je između godine 1488. i 1490. otišla papi Inocentu VIII., a papa mu je poslao priručnik za izračunavanje Uskrsa. Nije poznato što je Papa poslao Genadiju, ali je sigurno da je godine 1495. za tu svrhu bilo iskorišteno znamenito djelo *Rationale divinatorum officiorum* koje je napisao Guilelmus Durandus s nadimkom Speculator između godine 1286. i 1295., a ono je bilo tiskano već godine 1459. u Mainzu, a zatim još kao inkunabula čak 44 puta. To je djelo imalo u srednjem vijeku veliki uspjeh i mnogo se koristilo, pa je tako već u 14. stoljeću prevedeno na njemački i francuski jezik.¹⁴ Nije zato iznenađujuće da je upravo to djelo bilo potkraj 15. stoljeća iskorišteno i za ruske potrebe izračunavanja blagdana Uskrsa. To djelo ima osam dijelova ili knjiga teološkog značaja i fundamentalno je za povijest zapadne liturgije. Osmu knjiga sadrži pak computus, naime kalendarsko izračunavanje blagdana, što je dakako u vezi s astronomskim problemima. Upravo ta knjiga koja ima naziv *VIII pars sive liber VIII de computo et calendario et de pertinentibus ad illa*, prevedena je na ruski jezik godine 1495. i to s najnovijeg strazburškog izdanja iz godine 1486.¹⁵ Iako na prijevodu nije naznačeno ime prevodioca, Benešević¹⁶ je dokazao po značajkama prijevoda da je prevodilac bio hrvatski dominikanac Benjamin. Na temelju toga djela su Genadijevi suradnici odredili blagdan Uskrsa za idućih 70 godina i sastavili ključ za određivanje toga dana za 532 godine unaprijed.

Prijevod osme knjige toga djela je doslovan, pa je to škodilo razumijevanju teksta. Ali, u to doba je bio običaj da se tekstovi prevode doslovno, a čitaoci su se navikli na to i mogli su prijevod u tom pogledu pratiti bez teškoća. U tekstu su ponekad zadržane i latinske riječi, što, dakako, otežava čitanje, ali se prevodilac pobrinuo da za takva mjesta dade na marginama prijevoda mnogo skolija u kojima je donio i prijevod onoga što je u tekstu samo transkribirano s latinskog jezika. S gledišta astronomskog nazivlja tekst je vrlo važan, ali kako on nije objavljen, to nije zasad moguće detaljnije analizirati Benjaminove znanstvene nazive kojih izgleda ima mnogo i na području matematike i fizike. Evo samo nekoliko njih koje donosi Benešević:¹⁷

latinski naziv	ruski naziv
indivisio	nerazdelenie
spatium	prostranstvo
circumductio	kroženie

14. V. BENEŠEVIČ, *Iz istorii perevodnoj literaturi v Novgorode konca XV stoletija*, Sbornik otdelenija ruskago jazika i slovesnosti akademii nauk, Tom CI, Leningrad 1928., str. 378–379.

15. Prijevod se nalazi u kodeksu: *Gos. Publ. Bibl. Pogod. No 1121*. (na koricama: *Sbornik Bogoslovskij 217.*). Prva polovica toga kodeksa sadrži prijevod osme knjige Durandusova djela.

16. V. BENEŠEVIČ, *isto*, str. 380.

17. V. BENEŠEVIČ, *isto*, str. 379–380.

Sigurno, da je Benjamin stvorio mnoge nove ruske nazive za latinske znanstvene pojmove i to nije moglo ostati bez utjecaja na kasnije rusko nazivlje. Tako su objašnjenja naziva zvijezda u Azbukovnicima uzeta iz tog prijevoda. Benešević¹⁸ drži da je utjecaj prijevoda osme knjige Durandusova djela morao postojati i djelovati na razvitak kalendarskih i astronomskih spoznaja u razdoblju do Petra Velikoga, ali da će to biti moguće podrobnije osvijetliti tek onda kad dođe do usporednog izdanja ruskog prijevoda s latinskim izvornikom.

Uloga hrvatskoga dominikanca Benjamina u Rusiji bila je, dakle, vrlo velika i to u više vidova. Kao prvi zapadnoevropski humanist na ruskom tlu on je širio ideje zapadnoevropskog humanizma, formirao novgorodski Genadijev kulturni krug, a posebno utjecao na rješenje kalendarskog pitanja i vrlo vjerojatno i na poimanje nekih astronomskih pojmova u tadašnjoj Rusiji.

Summary

THE ASTRONOMICAL ROLE OF CROATIAN DOMINICAN FRIAR BENJAMIN IN THE CIRCLE OF THE NOVGOROD ARCHBISHOP GENADII IN THE 15th CENTURY

Žarko DADIĆ

At the turn of the 15th century the archbishop Genadii encouraged the development of Novgorod as a cultural centre and the West European influence on Russia was first felt there. Archbishop Genadii brought Croatian Dominican friar Benjamin to Novgorod who suggested which West European books should be translated into Russian. Since in East Europe it was common belief that the end of the world would be in 1492, East European astronomers did not calculate the date of Easter for the following year. That is why Benjamin recommended the translating of the 8th chapter of Durandus's *Rationale divinarum officiorum* dealing with the calendar. His Russian translation of the text proved to be very important for determining the date of Easter at that time. It also played an important role in the development of the Russian astronomical terminology since Benjamin introduced a lot of Russian scientific terms which were also used later.

---

18. V. BENEŠEVIĆ, *isto*, str. 380.